

جامعه اطلاعاتی؛ چند دیدگاه بنیادی

نوشته دکتر یونس شکرخواه

تئوری های ارتباطی تا کنون هفت مرحله را از سر گذرانده اند:

۱. ارتباطات به عنوان معانی بیان (۱۹۰۰ تا ۱۹۵۰) که دوران تلقی زبانی و ادبی داشتن

از ارتباطات بوده و به ارتباطات از زاویه قدرت بیان و علم بدیع نگریسته می شده است

(تسلیم بودن مخاطب)

۲. ارتباطات و علوم اجتماعی (۱۹۲۰ تا ۱۹۶۰) که دوره غلبه بحث های تأثیرات رسانه ای^۱ و

آرای ویلبر شرام^۲، هارولد لسول^۳ کورت لوین^۴ پاول لازارسفلد^۵ کارل هولند^۶ برنارد برلسون^۷

بوده است.

۳. انقلاب تجربی^۸: نظریه در لوله آزمایش (۱۹۵۰ تا ۱۹۷۰) که دوره مرزبندی دقیق تر

پژوهش های ارتباطی با تحلیل های تاریخی بیانی متکی بر متن و نیز دوره مطرح شدن مدل

ارتباطی خطی شانون و ویور^۹ بوده است. (تسلیم تلقی کردن مخاطب).

۴. ارتباطات میان فردی: دهه پر آشوب (۱۹۶۰ تا ۱۹۷۰) که جنبش های مدنی در آمریکا به

ادبیات ارتباطی غنا می بخشید و فقط در همین دوره است که واژه «اقناع»^{۱۰} واژه نمادین

نشانگر اقتدار رسانه و نماد بی قدرتی مخاطب - تا حدودی دچار آسیب می شود.

۵. معانی بیان نوین (۱۹۶۵ تا ۱۹۸۰) که در این دوران دوباره بحث های اقناع جان می گیرد^{۱۱}

و عبارت *مارشال مک لوهان* مبنی بر «رسانه همان پیام است»^{۱۲} طرف توجه قرار می گیرد.

این در حالی است که آمریکا در این دوران از وجود نظریه های انتقادی^{۱۳} در اروپا بی خبر

است.

۶. در جست و جوی مدل جهانی (۱۹۷۰ تا ۱۹۸۰) در این دهه پس از دو دهه مطالعات تجربی

به خلاء یک تئوری بزرگ واحد^{۱۴} در قبال فرایند ارتباط پی برده می شود و کتاب *ساختار*

انقلاب های علمی، فیلسوف علم توماس کوهن^{۱۵} تأثیر عمیقی بر حوزه ارتباطات

1 . Media Effects

2 . Wilbur Schramm

3 . Harold Lasswell

4 . Kurt Lewin

5 . Paul Lazarsfeld

6 . Carl Hovland

7 . Bernard Berelson

8 . The Empirical Revolution

9 . Shannon and Weaver

10 . Persuasion

11 . To discover all possible means of persuasion

12 . The medium is the message

13 . Critical theorists

14 . Single grand theory

15 . The Structure of Scientific Revolutions , philosopher of science Thomas Kuhn

می‌گذارد؛ تا این که نظریه‌پردازان ارتباطات پی می‌برند که علم از پارادایم جهانی پیروی می‌کند و آنان تا آن هنگام از وجود آن بی اطلاع بوده اند.

۷. انرژی و اضطراب (از ۱۹۸۰ تا امروز) در واقع با دورانی مواجه شده ایم که در آن چند رگه پژوهشی غلبه یافته است: پژوهش‌های تفسیری^{۱۶} روش‌های مبتنی بر قوم‌نگاری^{۱۷} نفوذ به جعبه سیاه^{۱۸} ذهن از طریق توجه به فرایندهای شناختی، مطالعه روابط بین فردی^{۱۹} باور به پلورالیسم و تفکیک^{۲۰} بر خلاف توجه به مدل جهانی در دوره قبلی ۱.

با این پیش درآمد اگرچه باید وارد مرحله هفتم تئوری‌های ارتباطی شده باشیم اما توجه به مرحله ششم هنوز دیده می‌شود چرا که با وجود دیدگاهی که می‌گوید: قرن بیست و یکم قرنی تاریک خواهد بود و نعمت‌هایی را نیز که شکفت‌انگیزترین انقلاب تکنولوژیک تاریخ به اکثر مردم نوید داده است، به آنان ارزانی نخواهد داشت و چه بسا ویژگی آن سر درگمی آگاهانه هم باشد.^۲

و با این دیدگاه که تصور یک جامعه اطلاعاتی، نابهنگام است و باید ترجیحاً بر اطلاعاتی سازی مناسبات حاکم تأکید کنیم.^۲

و با این دیدگاه که جامعه اطلاعاتی، جامعه‌ای خواهد بود بی اندازه هماهنگ، دهکده‌ای که سراسر سیاره را شامل خواهد شد. آرمان و کمال مطلوب، همان جامعه شفاف و بی تعارضی است که با خود از در آشتی در آمده است.^۴

و با علی‌رغم این دیدگاه آلوین و هایدی تافلر^{۲۱} مبنی بر این‌که جامعه اطلاعاتی به مثابه موج سوم^{۲۲} چیزی فراتر از تکنولوژی و اقتصاد است؛ جامعه اطلاعاتی فقط دیجیتال بودن و شبکه‌ای شدن نیست. گذار از نیروی جانورگونه به اقتصاد مبتنی بر نیروی ذهنی، با جابجایی‌های دردناک اجتماعی، فرهنگی، نهادی و سیاسی همراه خواهد بود.^۵

و با برداشت‌های جان نیسبیت^{۲۳} نویسنده آینده‌گرا و مؤلف اثر معروف روندهای بزرگ^{۲۴} دایر بر این‌که همه چیز فردا از جنبه تکنولوژیک در خدمت نفوذهای فردی، حرفه‌ای و نهادی خواهد بود.^۶

و با دیدگاه غول رسانه‌ای دیجیتال، بیل گیتس^{۲۵} رئیس شرکت مایکروسافت که می‌گوید: قصد مایکروسافت کمک به سران دولت‌ها برای مقتدر ماندن در جامعه اطلاعاتی است.^۷ و با دیدگاه‌های رادیکال پروفیسور ماسکو^{۲۶} رئیس بخش پژوهشی ارتباطات و جامعه در دپارتمان جامعه‌شناسی دانشگاه کوئینز کانادا که شخصاً به پرسش‌های طرح شده من در طرح رابطه با همین پژوهش پاسخ داده و در نقد جامعه اطلاعاتی، از واژگانی چون

16 . Interpretive research

17 . Ethnographic methods

18 .To penetrate the "black box" of the mind

19 .The study of personal relationships

20 . Fragmentation

21 . Alvin and Heidi Toffler

22 . The Third Wave

23 . John Naisbitt

24 . Megatrends

25 . Bill Gates

26 . Vincent Mosco

«سایبرکاپیتالیسم»^{۲۷} و «سایبر مونوپولی»^{۲۸} در آثار خود^{۲۹} استفاده کرده و این واژه‌های ابداعی را به ادبیات ارتباطی جهان در حوزه جامعه اطلاعاتی افزوده است.^۸ و باز علی‌رغم این موضع‌گیری آشکار هربرت شیلر (۲۰۰۰-۱۹۱۹)^{۳۰} که در اشاره به ابر بزرگراه‌های اطلاعاتی^{۳۱} طی یک مصاحبه می‌گوید: پشت این بزرگراه‌های الکترونیک، منافع شرکت‌ها پنهان است^۹

و یا علی‌رغم وجود آرای چهره‌های رادیکال دیگر نظیر *دگلاس کلنر*^{۳۲} که در فضای اینترنت به تلفیق جوانب کهن و نوین کارکردهای تکنولوژی‌های ارتباطی می‌پردازد و جهانی‌سازی^{۳۳} را ریشه تحولات مرتبط با جامعه اطلاعاتی می‌داند: همه مارکسیست‌ها، نظریه‌پردازان جهان نظام‌ها^{۳۴}، کارکردگرایان^{۳۵}، طرفداران (ماکس) ویر^{۳۶} و نظریه‌پردازان معاصر دیگر همه روی این موضع که جهانی‌سازی رگه ملموس تحولات کنونی است، اتفاق نظر دارند.^{۱۰}

و یا دیدگاه *آرمان ماتلار*^{۳۷} استاد دانشگاه پاریس هشتم و نویسنده تاریخ جامعه اطلاعاتی که معتقد است: برخی دولت‌ها می‌خواهند همچنان مدل‌های جدیدتر استراتژی‌های مدرنیزه کردن را ادامه دهند. برعکس، برخی دیگر از دولت‌ها درصند تا از این فرصت بهره برده و کارهای دیگرشان را پیش ببرند و از دیگرسو، پیوستن به برنامه سیاسی با موضوع تکنولوژی‌های اطلاعاتی برای بخش‌های اصلاح طلب، فرصتی برای شروع بحث عمیق در مورد تکنیک، جامعه و آزادی‌های فردی است و این همان چیزی است که موجب می‌شود تا به عدم سازش الگوی نئولیبرال با سناریوهای ایجاد جامعه آگاهی محور برای همه، فکر کنیم.^{۱۱}

و یا با توجه به دیدگاه‌های *مانوئل کاستلز*^{۳۸} اسپانیایی الاصل و جامعه‌شناس کالیفرناییی امروز، که به نظر می‌رسد به خاطر تئوری‌پردازی‌های قبلی، عامدانه از کاربرد عبارت «جامعه اطلاعاتی» در تریلوژی خود^{۱۲} پرهیز می‌کند ولی در عمل به وجه توسعه اطلاعاتی در جوامع سرمایه‌داری مدرن می‌پردازد، هنوز توجه فراوانی به جامعه اطلاعاتی وجود دارد و پرسش‌های فراوانی هم در زمینه ریشه‌ها و چیستی جامعه اطلاعاتی مطرح است.

با در نظر گرفتن همه دیدگاه‌های مذکور در این مقاله به ضرورت وجود یک مدل از جامعه اطلاعاتی برای همه جوامع و یا به این نکته که هر جامعه‌ای باید برای خود مدل ویژه‌ای از جامعه اطلاعاتی را طراحی کند، نمی‌پردازم و فقط به پایه‌ها و برخی از مفاهیم کلیدی مرتبط با جامعه اطلاعاتی اشاره خواهم کرد.

27 . Cybercapitalism

28 . Cyber-Monopoly

29 . The Digital Sublime: Myth, Power, and Cyberspace (MIT Press, 2004)

30 . Herbert Schiller

31 . Information Superhighway

32 . Douglas Kellner

33 . Globalization

34 . world systems theorists

35 . Functionalists

36 . Weberians

37 . Armand Mattelart

38 . Manuel Castells

دیدگاه‌های ریشه دار :

در اشاره به یکی از دیدگاه‌های فوق، یعنی دیدگاه ماتلار، می‌توان دست‌کم به دیدگاه‌های سه حوزه جهانی اشاره کرد که نشانه برخورد با جامعه اطلاعاتی به مثابه یک دستور جلسه سیاسی از جانب دولت‌هاست:

آمریکا	اتحادیه اروپا	ژاپن
زیرساخت ملی اطلاع رسانی NII	جامعه اطلاعاتی Information Society	وزارت تجارت و صنعت بین المللی MITI
زیرساخت جهانی اطلاع رسانی GII	جامعه اطلاعاتی جهانی Global Information Society گسترش شبکه جامعه اطلاعاتی	زیرساخت اطلاع رسانی پیشرفته Program for Advanced Information Infrastructure
بازارها	تنوع Diversity توجه به تمایزهای کشورهای	جامعه نوین اطلاعاتی - ارتباطی The Creation of a New Info-Communication Society

درباره مفهوم و نوع جامعه اطلاعاتی طبقه بندی های دیگری هم وجود دارد.

طبقه‌بندی کاروالیکس :

لازلو زی. کاروالیکس^{۳۹} دیدگاه‌های طرح شده درباره جامعه اطلاعاتی را چنین طبقه‌بندی می‌کند:

۱. جامعه اطلاعاتی به‌عنوان یک موضع مسلط صنعتی جدید (طبقه‌بندی توصیفی اقتصادی).
۲. جامعه اطلاعاتی به‌عنوان یک ماده فراصنعتی (نگاه به اقتصاد و جامعه از زاویه تغییر جامع پارادایم سیاسی هنجاری).
۳. جامعه اطلاعاتی به‌عنوان یک آرمان و انگاره اجتماعی مبتنی بر تحلیل فرایندها و در خدمت درک و برنامه‌ریزی استراتژیک (طبقه‌بندی آینده‌گرایانه انسانی).
۴. جامعه اطلاعاتی به مثابه درک جهان معاصر و آینده نزدیک (تجزیه و تحلیل تغییرات سیستم‌های فرعی اجتماعی)
۵. جامعه اطلاعاتی به مثابه سیاست (قدرت برنامه‌ریزی اجتماعی)
۶. جامعه اطلاعاتی به مثابه کانون تمرکز سنتز اجتماعی (تحلیل عمیق واقعیت تغییر یابنده) ۱۲

دیدگاه سه مرحله ای جیمز بنیگر:

³⁹ . László Z. Karvalics

علاوه بر این، دیدگاه سه مرحله‌ای جیمز بنیگر⁴⁰ نویسنده اثر معروف *انقلاب کنترل: ریشه های تکنولوژیک و اقتصادی جامعه اطلاعاتی* نیز قابل توجه است. او جامعه اطلاعاتی را علی‌رغم طی کردن سه مرحله، هنوز جامعه‌ای در حال «شدن» می‌داند. ۱۴ دیدگاه نظریه کنترل، بسیاری از تکنولوژی‌ها برای کنترل تولید و مصرف انسان‌ها به وجود آمده‌اند. مواردی چون استانداردهای تولید در دهه ۱۸۴۰، مشاوره‌های صنعتی در دهه ۱۸۵۰، پردازش مستمر تکنولوژی‌ها در دهه ۱۸۶۰، حسابداری مبتنی بر سفارش‌های فروشگاهی و معماری‌های کارخانه‌ها برای افزایش سرعت پردازش در دهه ۱۸۷۰، بروز دپارتمان‌های تثبیت نرخ، کنترل هزینه‌ها، و ثبت ساعات حضور کارمندان در محل کار در دهه ۱۸۸۰ و ثبت ساعات و زمان‌های حرکت در جاده‌ها، جزو نشانه‌های پدیده کنترل در تولید هستند. اما در مورد کنترل مصرف نیز می‌توان به این موارد اشاره داشت: آژانس‌های تبلیغاتی و اتحادیه‌های مطبوعاتی در دهه ۱۸۴۰، استفاده از نسخه واحد آگهی در دهه ۱۸۵۰، انتشار کتاب‌های روزنامه‌ای در دهه ۱۸۶۰، بروز علائم مربوط به علائم تجاری و آگهی‌های یک صفحه‌ای مبتنی بر علائق انسانی در دهه ۱۸۷۰، سندیکاها، روزنامه‌ها، لاینوتایپ، ژورنال‌های تبلیغاتی و استفاده از تبلیغات سراسری در دهه ۱۸۸۰، یکسان سازی بیلبردها، مجوزهای چاپ، و بالاخره در دهه ۱۸۹۰ بروز نویسندگان تمام وقت و دفاتر تبلیغات شرکتی. ۱۵

بنابراین همان‌گونه که از دیدگاه جیمز بنیگر پیداست، این نوع نظریه‌ها، در مورد تکنولوژی‌های نوین رایج در جامعه اطلاعاتی هم قابل تعمیم است، چرا که این رویکرد اساساً یک رویکردی فرا زمانی است. در هر صورت، جیمز بنیگر جامعه اطلاعاتی را علی‌رغم طی کردن سه مرحله، هنوز جامعه‌ای در حال شدن می‌داند. او سه مرحله مورد نظر خود درباره جامعه اطلاعاتی را چنین طبقه بندی می‌کند:

مراحل تکوین جامعه اطلاعاتی از دیدگاه جیمز بنیگر			
اطلاعات به عنوان فرهنگ	جنگ سرد	جامعه صنعتی	سرمایه‌داری
مرحله اول ۱۹۶۰ تا ۱۹۷۰ جامعه غنی شده از نظر اطلاعات			
اشتغال اطلاعاتی	تکنولوژی اطلاع رسانی	تولید اطلاعات	
مرحله دوم ۱۹۸۰ تا ۱۹۹۰ جامعه اطلاعات پایه			
جهانی سازی	تخصصی شدن	قابلیت اتصال	
مرحله سوم ۱۹۹۰ تا ۲۰۰۰ جامعه تحت سلطه اطلاعات			

⁴⁰ . Beniger, James R.

اطلاعات بعنوان تولید	همگرایی رسانه ها	اطلاعات بعنوان فرهنگ
----------------------	------------------	----------------------

Source: The Control Revolution: Technological and Economic Origins of the Information Society: J.R. Beniger, Harvard University Press, Cambridge, MA, 1986.

دیدگاه سه پایه‌ای اروپایی‌ها
دیدگاه سه پایه‌ای اروپایی‌ها مبتنی بر مقررات گذاری^{۴۱} در حوزه جامعه اطلاعاتی، محرک‌سازی^{۴۲} در حوزه‌های پژوهشی، تجارت الکترونیک و تولید در زمینه تکنولوژی‌های ارتباطی و اطلاعاتی و نیز بهره‌وری از منافع جامعه اطلاعاتی^{۴۳} باز هم بیانگر ضرورت تحقیق همه جانبه تر در حوزه مفاهیم و مضامین جامعه اطلاعاتی است. ۱۶.

منشأ اصطلاح «جامعه اطلاعاتی»

به‌رحال با وجود دیدگاه‌هایی که مطرح شد، باز همچنان پرسش‌هایی در مورد این‌که واژه جامعه اطلاعاتی از کجا، چه وقت و چگونه به وجود آمد و یا مورد استفاده قرارگرفت وجود دارد.

کاراسکولورا اورتگا^{۴۴} و سانچز واندراکست اگبرت^{۴۵} در مقاله‌ای با عنوان «متخصص اطلاع‌رسانی در جامعه شبکه‌ای»^{۴۶} توضیحاتی در این باره دارند. آنها می‌نویسند: از نظر آمریکایی‌ها، منشأ این اصطلاح، کتاب *مک لوب* با عنوان *تولید و اشاعه دانش در ایالات متحده* بوده که برای اولین بار این واژه در آن کتاب مورد استفاده قرار گرفته است. اما زاپنی‌ها اذعان می‌دارند که این واژه نخست توسط *تادئو اومه سائو*^{۴۷} (پروفسور دانشگاه کیوتو) در سال ۱۹۶۲ به کار گرفته شده و *یونه جی ماسودا*^{۴۸} در ۱۹۶۸ این واژه را به خاطر تحولات زمان خود به کار برده است. *ماسودا* می‌گوید: در جامعه اطلاعاتی تولید «اطلاعات با ارزش»، قدرت محسوب می‌شود، نه مواد با ارزش. (*دانیل بل*^{۴۹} هم با اشاره به جامعه اطلاعاتی می‌گوید: جوامع اطلاعاتی جوامعی هستند که فعالیت‌های اساسی‌شان در پردازش اطلاعات، بیش از تولیدات صنعتی و کشاورزی آنهاست. کتزر شرح می‌دهد که جامعه آیا جامعه اطلاعاتی، جامعه نظامی، اقتصادی - اجتماعی هم هست؟ که متخصصان اطلاع‌رسانی را به تعداد زیاد به خدمت می‌گیرند و فناوری‌های اطلاع‌رسانی در آن به‌طور گسترده عرضه می‌شود. اما *د/ف* و سایرین معتقدند جامعه اطلاعاتی با قدرت سیاسی و فناوری اطلاعاتی مرتبط است و به واژه‌های جامعه فراصنعتی، جامعه اطلاعاتی، جامعه اطلاع‌رسانان، جامعه آگاهان اطلاع‌رسانی، جامعه اطلاعاتی متمرکز نیز باید توجه شود. ۱۷.

41 . **Regulating**

42 . **Stimulating**

43 . **Exploiting the Benefits of the Information Society**

44 . **Laura Ortega Carrasco**

45 . **Sanchez Vanderkast Egbert**

46 . **The information professional in a networked society**

47 . **Tadeo Umesao**

48 . **Masuda Yoneji**

49 . **Daniel Bell**

علاوه بر *اومه سائو و ماسودا*، وزارت تجارت و صنعت ژاپن^{۵۰} هم از عبارت جامعه اطلاعاتی که در زبان ژاپنی به آن *یوهوکا شاکانی* می‌گویند بارها در اشاره به طرح‌های ژاپنی‌ها استفاده کرده است.^{۱۸}

در همین حال استاد دکتر کاظم معتمد نژاد می‌نویسد:

نخستین نگاه‌های علمی به جامعه اطلاعاتی، به تغییرات اجتماعی بنیادی که معرف فعل و انفعال‌ها و حرکت‌های اجتماعی و اقتصادی ناشی از مجموعه عوامل به هم پیوسته است، معطوف بوده‌اند. علاوه بر آن، این تغییرات بر مبنای تأثیر قاطع تکنولوژی‌های نوین، به گونه‌ای که طرز عملکردهای آنها و شکل‌گیری پیامدهای آنها را از پیش مشخص کنند، استوار نشده‌اند. این تکنولوژی‌ها بیشتر به عنوان ابزارهای ساده‌ای که می‌توان بر اساس آنها سیاست‌های مربوط به تغییرات اجتماعی را تعیین کرد، معرفی گردیده‌اند. در دهه ۱۹۸۰، کارهای نظری آینده‌پوئی محققانی چون دانیل بل و مطالعات تجربی متخصصانی مانند فریتز ماکلوب که ویژگی‌های جامعه پسا صنعتی و اقتصاد اطلاعاتی را در محیط‌های آکادمیک و دانشگاهی مورد بررسی قرار داده بودند، جای خود را به آثار جدید و عامه پسندانه آینده‌بینی، که به زمینه‌های خاص سیاسی توجه داشتند، واگذار کردند. در میان آثار نوع اخیر، کتاب *پرفروش موج سوم نوشته آلوین تافلر* آمریکایی و کتاب معروف *جامعه اطلاعاتی به مثابه جامعه پسا صنعتی نوشته وی. اسودا*، پژوهشگر ژاپنی، که به ترتیب در سال‌های ۱۹۸۰ و ۱۹۸۱ انتشار یافتند، بیش از همه قابل توجه بودند. در همان دوره، کتاب‌های دیگری چون *اطلاعاتی سازی جامعه نوشته دو محقق فرانسوی*، و اقتصاد اطلاعاتی نوشته *اوری مارک پورات* آمریکایی، که گزارش‌های دو تحقیق ویژه سفارش شده از سوی دولت‌های فرانسه و ایالات متحده آمریکا درباره جامعه آینده را انعکاس می‌دادند نیز منتشر شدند. دیدگاه‌های خوش‌بینانه مربوط به جامعه اطلاعاتی که در این کتاب‌ها عرضه شده بودند، بیشتر گرایش داشتند تا این فرضیه را به اثبات برسانند که رسانه‌های الکترونی نوین اساساً دموکراتیک و تمرکززدا هستند و ساختارهای ارتباطات دور باید بیش از آن‌که به عنوان کالاهای خصوصی متعلق به صاحبان آنها نگریسته شوند، به منزله تأسیسات عمومی مبتنی بر خدمت به تمام اعضای جامعه طرف توجه قرار گیرند و بر این اساس، به‌رغم هزینه‌های سنگین تولید و کاربرد آنها، در برنامه‌ریزی‌های ارتباطی بلندمدت، جایگاه برجسته و خاص خود را پیدا کنند.^{۱۹}

در همین زمینه می‌توان به مقاله *شنن سیوترو*^{۵۱} در نشریه *گزت* هم اشاره داشت که اندیشه‌های مربوط به مفهوم اطلاعات را از جوامع فرا صنعتی تا جوامع اطلاعاتی دنبال می‌کند:

این ایده که «اطلاعات» مفهومی است که از اهمیت فزاینده‌ای برای جامعه برخوردار است به دهه ۱۹۷۰ باز می‌گردد و در آثار دانشمندانی چون *دانیل بل* (۱۹۷۳)^{۵۲} و *مارک پورات* (۱۹۷۶)^{۵۳} دیده می‌شود که به روندهای بزرگ نظیر کارگران اطلاعاتی^{۵۴} و طبقه معرفتی^{۵۵} و تکنولوژی فکری^{۵۶} توجه داشتند.^{۲۰}

⁵⁰ . MITI

⁵¹ . Seán Siochrú

⁵² . Daniel Bell

⁵³ . Marc Porat

⁵⁴ . Information Workers

باید در عین حال در مقولات مفهومی مرتبط با جامعه اطلاعاتی از دانیل بل^{۵۷} نیز یاد کرد که در آثارش از این جامعه با عنوان جامعه فراصنعتی^{۵۸} یاد می‌کند. البته نگاه او عمدتاً متکی بر جبر تکنولوژیک است و به خدمات تکنولوژی‌های اطلاعاتی به بخش اقتصاد توجه می‌کند. ۲۱. ارزیابی مانوئل کاستلز از جامعه اطلاعاتی

با توجه به دیدگاه‌های نظریه‌پرداز مطرح جامعه اطلاعاتی یعنی *مانوئل کاستلز*، از نگاه نویسندگان کتاب *بررسی جامعه اطلاعاتی*^{۵۹} به یک سند اتحادیه بین‌المللی ارتباطات دوربرد در این زمینه اشاره می‌کنم.

نویسندگان کتاب *بررسی جامعه اطلاعاتی*، با معرفی *مانوئل کاستلز* به عنوان جامعه‌شناس جامعه اطلاعاتی، نخستین فیلسوف بزرگ *سایبر اسپیس*^{۶۰} شناخته می‌شود، در معرفی جوهره اندیشه او خاطر نشان می‌سازند: اساس ارزیابی *مانوئل کاستلز* از جامعه اطلاعاتی مبتنی بر برآیندی ترکیبی از نوآوری تکنولوژیک، بازسازی سرمایه‌داری و جست‌وجوی هویت است که نیروهای آنان دست اندرکار تغییر دادن جامعه، شهرها و مناطق هستند. ۲۲.

یونسکو و مفهوم جوامع معرفتی به جای اطلاعاتی

در هر حال، مفهوم جامعه اطلاعاتی به مثابه یک مفهوم در حال گذار، متضلع و چند معنایی می‌تواند برای هر کشوری مفهوم ویژه‌ای داشته باشد، اما به قول عبدالوحید خان^{۶۱} معاون مدیر کل یونسکو در زمینه اطلاعات و ارتباطات، هنوز پرسش‌های نگران‌کننده‌ای در زمینه مفهوم جامعه اطلاعاتی وجود دارد.

او در مقدمه‌ای که بر کتاب *متون پایه‌ای یونسکو در زمینه جامعه اطلاعاتی* نوشت و در آستانه اجلاس جهانی سران درباره جامعه اطلاعاتی در ژنو منتشر شد، چنین اعلام نظر کرده است: یونسکو به جای مفهوم جامعه اطلاعاتی، مفهوم جوامع معرفتی^{۶۲} را دنبال می‌کند، چرا که تقویت صرف جریان‌های اطلاعات، برای دستیابی به فرصت‌های توسعه که معرفت آن را در اختیار می‌گذارد، کافی نیست. ۲۳.

علی‌رغم مواردی که درباره مفهوم جامعه اطلاعاتی در این مقاله به آنها اشاره شد، اظهارات استاد دکتر کاظم معتمد نژاد را در گفت‌وگو با فصلنامه *تکفا* با عنوان «امیدوار به جامعه آینده»، باید در نظر گرفت: که در پاسخ به این پرسش که تعریف جامع و مدرن از جامعه اطلاعاتی چیست؟ بیان می‌دارد:

شاید بتوان گفت که هیچ تعریف مشخصی در این مورد ارایه نشده ... و شاید در اجلاس تونس باید منتظر بود که مشخصات جامعه اطلاعاتی آینده تعیین شود. حال هم اگرچه تعریفی ارایه نشده است ولی با در نظر گرفتن اصولی که در اعلامیه اصول پیش نویس شده است و همچنین هدف‌های مورد نظر برنامه عملی می‌توان گفت جامعه اطلاعاتی، جامعه‌ای خواهد بود که در آن در عین حال که آزادی گسترش پیدا خواهد کرد، باید به

55 . Knowledge Class

56 . Intellectual Technology

57 . Daniel Bell

58 . Post-Industrial Society

59 . Investigating the Information Society

60 . The first great philosopher of cyberspace

61 . Abdul Waheed Khan

62 . Knowledge Societies

برابری هم توجه شود. بنابراین برخلاف تجربه‌های گذشته که برخی از جوامع مثل جوامع غربی بیشتر کوشش کردند، در جهت آزادی‌گرایی پیش بروند و به برابری کمتر توجه کنند یا کشورهای سوسیالیستی که کوشش کردند با تکیه بر سیاست برابری، آزادی را از بین ببرند، من فکر می‌کنم تجربه‌ها به جایی برسد که تعادلی فراهم شود و آزادی و برابری با هم توأم گردد و جامعه اطلاعاتی آینده، جامعه‌ای مبتنی بر آزادی و برابری باشد.^{۶۴} اما در پایان می‌توان به برخی از سازه‌های جامعه اطلاعاتی که تا حدودی در قبال آنها توافق نسبی وجود دارد، اشاره کرد:

اطلاعات: عنصر ساختاری و حاوی نظام‌های اقتصادی، اجتماعی.

شبکه اطلاع‌رسانی:^{۶۳} ساختاری که مناطق مختلف دارای اطلاعات را توسط ابزارهای دوربرد ارتباطی به یکدیگر مرتبط می‌سازد و باعث پردازش، جابه‌جایی و ذخیره اطلاعات می‌شود.

نظام اطلاع‌رسانی:^{۶۴} که در واقع مجموعه‌ای سازمان یافته از مجموعه‌های دیگر است و قابلیت‌های اجتماعی دارد و این قابلیت از نظر بازدهی اجتماعی کاملاً قابل اندازه‌گیری است.

تکنولوژی اطلاعات:^{۶۵} این نوع تکنولوژی‌ها که دراصل آمیزه‌ای از سخت افزارها و نرم افزارهای رسانه‌ای و شبکه‌ای هستند، اصلی‌ترین حامل‌های تولید، گردآوری، مخابره، نمایش و انباشت اطلاعات هستند.

تکنولوژی‌های عصر اطلاعات:^{۶۶} مفهوم رایج دیگری است که به طیف وسیعی از تکنولوژی‌های مستقلی اطلاق می‌شود که وقتی در ارتباط با یکدیگر قرار می‌گیرند، یک شبکه اطلاعاتی ایجاد می‌کنند.

زیرساخت اطلاعاتی:^{۶۷} از مفاهیم بزرگ و مطرح در مباحث مربوط به جامعه اطلاعاتی است. اینترنت به عنوان بزرگ‌ترین دستاورد ارتباطی بشر، قرار بوده و هست که فرصت‌هایی برابر بیافریند و جامعه جهانی را به جامعه‌ای مبتنی بر علم برساند، اما طلیعه تجاری شدن در اینترنت که ممکن است روزنامه‌نگاری سایبر را هم به نوعی روزنامه‌نگاری تجاری تبدیل کند، جمع بی‌شماری را نگران ساخته است. اگر اینترنت را ستون فقرات جامعه اطلاعاتی به حساب آوریم، شاید یک پرسش دیگر هم به این صورت مطرح شود که جامعه اطلاعاتی متعلق به چه کسانی است و نقش روزنامه‌نگاری سایبر در آن چیست؟ این پرسش هنگامی جنبه جدی‌تری به خود می‌گیرد که به یاد آوریم اجلاس جهانی سران درباره جامعه اطلاعاتی اصلی‌ترین هدف خود را ایجاد بینش و درک مشترک در قبال جامعه اطلاعاتی اعلام کرده بود. بنابراین چه کسانی بازیگران فعال این عرصه هستند؟ مفهوم حقوق ارتباطی^{۶۸} به مثابه جانمایه اکثر تئوری‌های ارتباطی، چگونه تبیین و تأمین خواهد شد؟ و پرسش آخر این که چه توقعاتی از رسانه‌ها در این زمینه وجود دارد؟ □

پانویس ها :

⁶³ . Information Network

⁶⁴ . Information System

⁶⁵ . Information Technology

⁶⁶ . Information Age Technologies

⁶⁷ . Information Infrastructure

⁶⁸ . Communication Rights

1 . Talk About Communication

From the Third Edition of *A First Look at Communication Theory* by Em Griffin
McGraw-Hill, Inc.

This text-only version of the article appears on the World Wide Web site www.afirstlook.com (accessed 23 may 2005)

۲. مانوئل کاستلز، *عصر اطلاعات*، جلد سوم، ترجمه احمد علیقلیان / افشین خاکباز، طرح نو، چاپ اول، تهران. ۱۳۸۰، صفحه ۴۴۱
۳. فرانک ویستر، *نظریه های جامعه اطلاعاتی*، ترجمه اسماعیل قدیمی، انتشارات قصیده سرا، تهران ۱۳۸۰، ص ۷.
۴. ژان پی یردویوی، *اسطوره های جامعه اطلاعاتی*، *جامعه انفورماتیک و سرمایه دار، واقعیت و اسطوره*، گزینش و ویرایش خسرو پارسا، آگه، تهران ۱۳۷۹، صفحه ۱۱.

5. Toffler, Alvin and Heidi, *What is the Third Wave?*

<http://www.toffler.com/thethirdwave/default.shtml>

6. Megatrends, John Naisbitt

<http://www.naisbitt.com/e/index.html>

7. Leading the Information Society

<http://www.microsoft.com/presspass/features/2000/04-04glc.asp>

8. Vincent Mosco's

Canada Research Chair in Communication and Society, Queen's University,
Canada

<http://www.queensu.ca/sociology/Faculty/Mosco.htm>

9. THE INFORMATION SUPERHIGHWAY: PAVING OVER THE PUBLIC

Interview with Herbert Schiller From the March, 1994 issue of *Z

Magazine*

<http://www.vcn.bc.ca/bcla-ip/governments/schiller.html>

10. Theorizing Globalization, Douglas Kellner

<http://www.qseis.ucla.edu/faculty/kellner/papers/theoryglob.htm>

11. SOMMET MONDIAL SUR LA SOCIÉTÉ DE L'INFORMATION:

Les laissés-pour-compte du cyberspace

<http://www.monde-diplomatique.fr/2003/08/MATTELART/10308>

12. Castells, M. (1996): *The Rise of the Network Society. The Information Age*, Vol I. Oxford: Blackwell

Castells, M. (1997): *The Power and Identity. The Information Age*, Vol II. Oxford: Blackwell (1997a)

Castells, M. (1997): *The End of Millennium. The Information Age, Vol III.*
Oxford: Blackwell (1997b)

13. László Z. Karvalics , *Information Society Visions: from the early utopies to the adequate government-level strategic planning methods* ,
Technical University of Budapest

http://www.ittk.hu/english/docs/info_society_visions_istri.pdf

14. Beniger, James R. *The Control Revolution: Technological and Economic Origins of the Information Society.* Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1986.

15. Beniger, James R. *Communication and the Control Revolution:*
Reprinted from the OAH Magazine of History 6 (Spring 1992). ISSN 0882-228X, Copyright (c) 1992, Organization of American Historians

<http://www.oah.org/pubs/magazine/Communication/index.html#>

16. A Three-Pronged Approach to the Information Society

http://europa.eu.int/information_society/doc/factsheets/002-3pillars-october04.pdf

17. The information professional in a networked society

<http://dois.mimas.ac.uk/DoIS/data/Articles/julonkfhjy:1998:v:50:i:5:p:95-99.html>

18. Antti Kasvio: *INFORMATION SOCIETY AS A THEORETICAL RESEARCH PROGRAMME : METHODOLOGICAL STARTING POINTS FOR CONCRETE ANALYSIS* electronic text at :

<http://www.info.uta.fi/winsoc/engl/lect/THEORY.htm>

۱۹. دکتر کاظم معتمدنژاد. *جامعه اطلاعاتی: اندیشه های بنیادی، دیدگاه های انتقادی و چشم انداز جهانی* (تهران: مرکز پژوهش های ارتباطات، ۱۳۸۳)

20. Will The Real Wsis Please stand up? The historic Encountev of the information society and the communication society <http://gaz-sqgepub-com/cgi/reprint/66/3-4/203>

21. Bell and the Information Society

<http://www.caslon.com.au/biographies/bell.htm>

22. Mackay, Hugh. *Investigating the information society.* London :

Routledge in association with The Open University, 2001, p33

23. UNESCO's Basic Texts on the Information Society

UNESCO Publications for the World Summit on the Information Society

24. <http://iranwsis.org/Default.asp?C=IRNW&R=&I=52#BN52>